

भक्ती आणि सुफी चळवळी भक्ती आंदोलन

दक्षिण भारतातील विकास

- भक्ती चळवळीचा विकास इ.स.पू. ७ वी ते १२ व्या दरम्यान तामिळनाडूमध्ये झाला.
- नयनार (शिवभक्त) आणि अल्वार (विष्णूचे भक्त) यांच्या भावकवितांतून त्याचे प्रतिबिंब उमटले.
- या संतांनी धर्माकडे शीतल औपचारिक उपासना (cold formal worship) म्हणून नव्हे, तर पूज्य आणि उपासक (worshipped and worshipper) यांच्यातील प्रेमावर आधारित प्रेमळ बंधन म्हणून पाहिले.

वैशिष्ट्ये

- कर्मकांड आणि यज्ञांचा त्याग केला
- हृदय आणि मनाची शुद्धता, मानवता आणि भक्ती यावर जोर दिला
- निसर्गात एकेश्वरवादी
- देवाला सगुण किंवा निर्गुण रूप आहे
- समतावादी चळवळ, त्यांनी जातीवादाचा निषेध केला
- या संतांनी स्थानिक भाषांमध्ये उपदेश केला
- त्यांनी जैन आणि बौद्ध धर्माने सांगितलेले तप नाकारले. भक्ती चळवळीमुळे या धर्माची वाढ कमी झाली

सामाजिक सुधारणा:

- जातीव्यवस्थेची अवहेलना केली
- संस्थात्मक धर्म, ब्राह्मणी वर्चस्व, मूर्तीपूजा, विस्तृत कर्मकांडाच्या पद्धती इत्यादींवर हल्ला केला.
- सतीप्रती आणि स्त्री भ्रूणहत्येला विरोध केला
- महिलांना कीर्तनात सामील होण्यासाठी प्रोत्साहन दिले
- हिंदू आणि मुस्लिम यांच्यातील दरी मिटवण्याचा त्यांचा हेतू होता

तात्विक शाळा

Philosophy	Founder
Vishishtadvaita	Ramanuja
Dvaitadvaita / Bhedabhed	Nimbarka
Dvaita	Madhava
Shudadvaita	Vishnu swami
Advaita (non-dualism)	Sankaracharya

लक्षणीय तथ्ये

- अप्पर, संबंदर, सुंदरमूर्ती आणि माणिकवसागर हे प्रमुख नयनर होते. तिरुवसगममध्ये पहिल्या तीनपैकी स्तोत्रे माणिककवसागर यांनी लिहिली होती.
- तिरुमुराईस हा नयनरांच्या कार्याचा संग्रह आहे ज्याला पाचवा वेद म्हणतात.
- आंदल या महिला अल्वर संत होत्या. 12 अल्वार आणि 63 नयनर होते. शेकडोहजारच्या पेरियापुराणमध्ये नयनरांच्या जीवनाचा इतिहास आहे
- दिव्या प्रबंधम हा अल्वारसच्या स्तोत्रांचा संग्रह होता.

उत्तर भारतात भक्ती चळवळीचा विकास

- संतांनी तमिळ आणि तेलगू या स्थानिक भाषांमध्ये लेखन केले आणि म्हणूनच ते अनेक लोकांपर्यंत पोहोचू शकले. त्यांनी स्थानिक भाषांतील संस्कृत ग्रंथांचे भाषांतरही केले. काही संत आहेत:
  1. ज्ञानदेव - मराठी
  2. कबीरदास, सूरदास, तुलसीदास - हिंदी
  3. शंकरदेव - आसामी
  4. चैतन्य आणि चंडीदास - बंगाली
- उत्तरेकडे प्रचलित असलेल्या संस्कृतला चळवळ उत्तरेकडे सरकल्याने त्याला नवे स्वरूप प्राप्त झाले. भागवत पुराण हे 9 व्या शतकातील एक महत्त्वपूर्ण कार्य होते आणि भक्ती चळवळीचा एक महत्त्वाचा घटक होता
- कबीर, नामदेव आणि गुरुनानक यांनी देवाच्या निरंकार रूपावर भक्तीचा उपदेश केला होता. गुरुनानकांचे अनुयायी स्वतःला शीख म्हणून ओळखतात.

वैष्णवांचे आंदोलन

- ईश्वराच्या सकार रूपावर भक्ती. राम आणि कृष्णाकडे भगवान विष्णूचे अवतार म्हणून पाहिले गेले. काव्य, गीते, नृत्य, कीर्तन या माध्यमांतून मोक्षप्राप्तीचा मार्ग चोखाळणारे सूरदास, मीराबाई, तुलसीदास आणि चैतन्य हे प्रमुख पुरस्कर्ते होते.
- सूरदासांनी केलेला सूरसागर, तुलसीदासांनी केलेला रामचरितमानस ही या काळातली महत्त्वाची कामे होत.

भक्ती संतांची

- रामानंद - उत्तर भारतातील पहिले महान संत
- कबीर - रामानंदांचे शिष्य, निर्गुण संत, यांनी हिंदू-मुस्लिम ऐक्याचा प्रयत्न केला, त्यांच्या अनुयायांना कबीर पंथी म्हणतात.
- गुरु नानक - शीख धर्माचे संस्थापक, समाजसुधारक आणि निर्गुण संत
- चैतन्य - कृष्ण भक्ती पंथ आणि गौडिया किंवा बंगाल वैष्णव धर्माचे संस्थापक
- पुरंदर दास - आधुनिक कर्नाटक संगीताचा पाया घातला
- वल्लभाचार्य - पुष्टी मार्गाचे तत्व मांडले

महाराष्ट्र धर्माचे भक्ती संत

- ज्ञानदेव - महाराष्ट्रातील भक्ती चळवळीचे संस्थापक
- भावार्थदिपका - भगवद्गीतेचे मराठी भाष्य
- नामदेव - विठोबा किंवा विठ्ठल पंथाचा संस्थापक जो वारकरी संप्रदाय म्हणून ओळखला जातो
- एकनाथ - भावार्थ रामायण - रामायणावर भाष्य लिहिले
- तुकाराम - अभंग म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या भक्ती कविता लिहिल्या
- रामदास - दासबोध - त्यांच्या लेखन आणि उपदेशांचे संकलन

सुफी चळवळ

- सुफी चळवळीची उत्पत्ती अबू हमीद अल-गझली (इ.स. १०५८-११११) या आषारी शाळेतील (Ashari school) असून त्यांनी रूढीवादाचा गूढवादाशी मेळ घालून सुफी जीवन जगले होते. त्यांच्या प्रभावामुळे मदरसे (शाळा) आणि उलेमास (विद्वान) यांची स्थापना झाली.

सुफी

- सुफी हे गूढवादी होते
- त्यांनी धर्माचा न्हास, संपत्तीचे असभ्य प्रदर्शन, सनातनीपणा इत्यादींना विरोध केला.

- त्यांनी मुक्त विचार आणि उदारमतवादी विचारांवर भर दिला
- ते औपचारिक उपासना, कठोरपणा आणि धर्मातील कट्टरतेच्या विरोधात होते
- त्यांनी ध्यान साधना केली. त्यांनी धर्माची व्याख्या 'देवप्रेम' आणि मानवतेची सेवा अशी केली. सूफींनी हिंदू, ख्रिश्चन, बौद्ध इत्यादींतील विविध कल्पना आणि प्रथा आत्मसात केल्या.
- त्यांनी हिंदू-मुस्लिम ऐक्य आणि सांस्कृतिक संश्लेषणासाठी कार्य केले
- सुफींना वेगवेगळ्या सिलसिलात (ऑर्डर) विभागले गेले होते ज्यात प्रत्येक सिलसिलाचा स्वतःचा पीर (मार्गदर्शक) होता ज्याला ख्वाजा किंवा शेख म्हणतात. पीर आणि त्यांचे शिष्य एका खानकाह (धर्मशाळेत) राहत होते. आपले कार्य पुढे नेण्यासाठी एका पीरने आपल्या शिष्यांकडून उत्तराधिकारी किंवा वली नियुक्त केले. सुफींनी गूढ परमानंद जागृत करण्यासाठी समास (पवित्र गीतांचे पठण) आयोजित केले.

भारतातील सूफीवाद

- अफगाणिस्तानमार्गे सुफी भारतात आले. सुरुवातीला, मुख्य केंद्रे पंजाब आणि मुलतान होती जी नंतर काश्मीर, बिहार, बंगाल आणि दख्खनमध्ये पसरली.
- ऐन-ए-अकबरीत अबू फझल चौदा सिलसिलांबद्दल बोलतो.

ते यात विभागले गेले:

1. बा-शारा: शरीयतचे पालन करणारे आदेश आणि नमाज आणि रोजा यांसारखे त्याचे निर्देश. चिस्ती, सुहरावाडी, फिरदवासी, कादिरी आणि नक्शबंदी हे प्रमुख आहेत
2. बे-शारा: ते शरीयतचे बंधन नव्हते. कलंदर या गटाचे होते

सिलसिलाह

- द चिश्ती सिलसिलाह : ख्वाजा मोईनुद्दीन चिश्ती यांनी अजमेरला शिक्षणाचे केंद्र बनवले. शेख हमीदुद्दीन आणि कुतुबुद्दीन बख्तियार काकी हे त्यांचे शिष्य होते. शेख निजामुद्दीन औलिया यांचे शिष्य बाबा फरीद यांनी दिल्लीला एक महत्त्वाचे केंद्र बनवले. शेख नासिरुद्दीन महमूद, ज्याला प्रसिद्ध नासिरुद्दीन चिराग-ए-दिल्ली म्हटले जाते, ते देखील प्रसिद्ध चिश्ती संत होते
- द सुहरावाडी सिलसिलाह : ची स्थापना शेख शिहाबुद्दीन सुहरावाडी यांनी केली होती, ती भारतात शेख बहाउद्दीन झकारिया यांनी स्थापन केली होती. त्याने मुलतान येथे खानाका ची स्थापना केली आणि त्याला शेखुल इस्लाम ही पदवी मिळाली.

सुफी चळवळीचे महत्त्व

- व-हाडात-उल-वाजूद (Unity of Being) या संकल्पनेवर सूफींचा विश्वास होता
- अमृता कुंदा या हठयोग ग्रंथाचे अरबी व फारसी भाषेत भाषांतर झाले.
- सूफी संतांनी सामान्य लोकांशी जवळचा संपर्क ठेवला
- सुफी संत हे स्थानिक भाषांमध्ये लिहिणे पसंत करणारे कवी होते. अमीर खुसराऊने हिंदीत लेखन केले आणि सबक-इ-हिंदीची एक नवीन शैली विकसित केली.
- सुफींच्या उदारमतवादी विचारांचा अकबराच्या दिन-ए-इलाहीवर प्रभाव पडला

अशा प्रकारे, आपण पाहतो की सुफी आणि भक्ती चळवळींनी धार्मिक जीवनात एक नवीन चैतन्य निर्माण केले आणि समतावादी समाज निर्माण करण्यासाठी सामाजिक सुधारणा केल्या. त्यांनी गरीब आणि दलितांसाठी काम केले आणि देवाचा अनुभव घेण्याचे साधन म्हणून वैयक्तिक भक्तीवर विश्वास ठेवला.